

Особливості створення Алфавітно-предметного покажчика до другого україномовного видання УДК

*Ксенія Харитоненко,
науковий співробітник відділу класифікаційних
систем Книжкової палати України*

Вступ

Алфавітно-предметний покажчик (АПП) — це покажчик до таблиць класифікації, який адекватно і максимально повно відображає зміст таблиць. Усі без винятку поняття, що увійшли до тексту основних та допоміжних таблиць, мають бути відображені у покажчику, який є обов'язковою складовою частиною таблиць класифікації. У тих випадках, коли таблиці видають у вигляді багатотомного видання, можливі два варіанти покажчика: його уміщують або у кожній, або окремій книзі (частині), що завершує усе видання в цілому. У практиці найпотужніших класифікаційних систем використовуються обидва варіанти: покажчиком оснащується кожен том, а по закінченні видання публікується зведений покажчик.

Систематичний принцип розміщення розділів та ієрархічна структура їх побудови призводить на практиці до необхідності візуального перегляду ряду розділів таблиць, що надзвичайно трудомістко, а тому нерационально. Цю складну проблему дає змогу вирішити АПП, який призначений для спрощення та прискорення пошуку необхідних індексів УДК у процесі систематизації літератури.

В АПП поняття розміщені за алфавітним порядком їх назв. Для кожної назви наводиться аспект поняття та індекс, який визначає його місцезнаходження у таблицях. Таким чином, будучи переліком назв понять та їх аспектів, упорядкованих за алфавітним порядком, АПП є путівником у тексті таблиць, який забезпечує легкодоступний вхід до УДК.

Друге україномовне видання УДК — це сім окремих книг (частин), до яких належать Допоміжні таблиці та дев'ять основних класів, розподілених таким чином:

1. Допоміжні таблиці
2. Основна таблиця: 0/3 Загальний відділ. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки
3. Основна таблиця: 5, 60, 61 Математика та природничі науки. Біотехнологія. Медичні науки
4. Основна таблиця: 62 Машинобудування. Техніка в цілому
5. Основна таблиця: 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка: основні ділення.
Основна таблиця: 63/65 Сільське, лісове, рибне та мисливське господарство. Комунально-побутове господарство. Організація виробництва, торгівлі, транспорту, зв'язку, поліграфії. Бухгалтерія. Реклама
6. Основна таблиця: 66/69 Хімічна технологія. Хімічна промисловість. Різні галузі промисловості та ремесла. Будівельна промисловість

7. Основна таблиця: 7/9 Мистецтво. Ігри. Спорт. Мовознавство. Художня література. Літературознавство. Географія. Історія.

Для зручності у користуванні було прийнято рішення побудувати Алфавітно-предметні покажчики до великих розділів або окремих класів, які входили до того чи іншого тому. Для створення АПП були застосовані сучасні комп'ютерні технології, які є необхідним засобом під час опрацювання та формування великих масивів інформації.

Щоб зрозуміти принципи створення АПП до другого україномовного видання, розглянемо спочатку його структуру.

Структура АПП

У покажчику назви понять утворюють предметні рубрики, аспекти понять — підрубрики. Формулювання рубрик покажчика має забезпечувати легкий та швидкий пошук будь-якого поняття, відображеного у таблицях, бути максимально стислим, чітко відображати зміст кожного поняття та відповідати сучасній науковій термінології, прийнятій у певній галузі. Предметні рубрики розміщуються за алфавітним порядком.

За своєю структурою вони підрозділяються на прості, складні та гніздові.

До простих рубрик належать назви понять без зазначення аспектів, наприклад:

Акушерство 618.2/.7

Зоологія 59

Складні рубрики складаються із заголовка рубрики (назва поняття) та підрубрики (аспект, виокремлювальні чи якісь уточнювальні ознаки), наприклад:

Симпліціальні спектри (топологія) 515.142.5

Відображення понять за алфавітним порядком дає змогу сконцентрувати під назвою поняття індекси тих розділів таблиці, в яких є це поняття. Концентрування під назвою поняття усіх його аспектів та індексів призводить до розриву систематичних ієрархічних зв'язків, представлених у таблиці, та до встановлення протилежних до них предметних (міжгалузевих) зв'язків, тобто під назвою кожного поняття, що повторюється, групуються індекси з тих розділів, які наявні в таблицях УДК. Таким чином формується гніздова структура. У зведеному АПП до першого видання повторювані поняття замінялись на знак "—". Розглянемо приклад гніздової рубрики для терміну "Дисципліна" з другої книги (частини) таблиць УДК:

Дисципліна (військ. справа) 355.133

Дисципліна (економіка праці) 331.108.6

Дисципліна (кримін. право) 343.82

Дисципліна (освіта) 37.091.5

Дисципліна (цивіл. процес. право) 347.961.3; 347.962.3; 347.965.3

Назви понять у покажчику відображаються, як правило, іменником називного відмінка у множині; але у деяких випадках — прикметниками, які відображають важливі поняття-аспекти, наприклад:

Вода кристалогідратна, визначення (аналіт. хімія) 543.621.323

Кристали (фіз. хімія) 544.227

Кристалізаційна вода (кристалографія) 548.56

У покажчику подано назви усіх понять, які є в таблицях. Для спрощення пошуку назв до покажчика вводяться їх словесні еквіваленти: лексичні (синоніми), синтаксичні (прямі та інверсивні формулювання), морфологічні (скорочені чи повні форми).

Після пошуку і знаходження за покажчиком індексу необхідно звернутися до таблиць, щоб перевірити, наскільки точно цей індекс відображає зміст документа, який індексується.

Наповнення покажчика та відбір понять

Створення АПП має велике значення, адже він виконує функції "предметного входу" до пошукового масиву всіх розділів УДК. Найбільш глибокий та багатоаспектний пошук може забезпечити тільки АПП. Це ключ, що містить індекси Основної та Допоміжних таблиць, але вони розміщені за алфавітним порядком пошукових виразів. Якщо Основна таблиця є системою наук через галузевий, тематичний вхід, то АПП, навпаки, дає можливість входу через предмет розгляду, через формулювання запиту користувача. В АПП можливості пошуку збільшуються в багато разів, але й при цьому істотно підвищуються вимоги до вмісту інформації, до її грамотної організації.

Створення покажчика — складний процес, який вимагає знання УДК, методики індексування і термінології галузі, а тому має здійснюватись фахівцями цієї галузі.

Процес побудови АПП не варто вважати формальним перенесенням за алфавітним порядком назв розділів, підрозділів, рубрик чи підрубрик класифікаційних таблиць до покажчика. Механічний спосіб його побудови призводить до неадекватного розкриття в ньому вмісту таблиць, внесення зайвих чи втрати необхідних понять, а також помилок під час визначення індексів понять, що вносяться.

Повнота та точність індексування значною мірою залежать від повноти та детальності відображення у покажчику вмісту таблиць. Чим повніше АПП, тим вище повнота та точність індексування, тому до покажчика вносилися всі поняття, зазначені в таблицях, незалежно від рівня ієрархії, з незначними винятками.

Відбір понять на основі змістовного та структурного аналізу кожного розділу з урахуванням методичних вказівок та правил УДК, а також знання основ і термінології галузі дали змогу:

— виявити й відобразити у покажчику не тільки чітко виражені поняття, а й представлені у таблицях УДК завуальовано, незрозумілі без контексту;

— звести до мінімуму можливі втрати понять та уникнути перевантаження покажчика, невиправданого збільшення його обсягу за допомогою внесення до нього термінів зі складними та складеними індексами, термінів із прикладів комбінування (як у першому виданні).

Завдяки цьому досягалося якомога повніше відображення вмісту таблиць у покажчику.

Якщо у першому виданні таблиць відбір понять здійснювався послідовно, з кожного розділу таблиць УДК за допомогою детального розгляду й аналізу вмісту та структури розділу загалом, вмісту та структури ділень кожного індексу та дослідження зв'язків понять, представлених у певному розділі, то у другому виданні ця методика застосовувалась тільки для відбору понять з нових та змінених індексів. Відбиралися також поняття, що були вилучені або перенесені в інші індекси.

Зробимо аналіз і відбір понять нового розділу 33.02:

33.02 Політика. Планування. Контроль. Заходи. Інструменти, засоби, важелі, леверидж

Назва цього розділу є зібранням рубрик, пов'язаних між собою:

33.02 Політика. Планування. Контроль. Заходи. Інструменти, засоби, важелі, леверидж

33.021 Політика. Аналіз

Приклад(и) комбінування:

33.021:005.51 Планування

33.021:005.521 Прогноз, передбачення

33.021.8 Реформи

33.024 Регулювальні аспекти. Організаційні аспекти

33.024.2 Вільний

33.024.3 Контрольований. Зв'язаний

33.025 Вплив у цілому. Заходи та інструменти. Втручання в економічне життя

33.025.1 Адміністративний вплив. Втручання

33.025.12 Регулювання. Контроль

Аналіз вмісту ділень і дослідження зв'язків індексів дає змогу зробити висновок, що включенню в покажчик підлягають такі поняття:

Важелі (економіка) 33.02

Засоби (економіка) 33.02

Заходи (економіка) 33.025

Інструменти (економіка) 33.025

Контроль (економіка) 33.025.12

Леверидж (економіка) 33.02

Планування (економіка) 33.02

Політика (економіка) 33.021

Створення АПП до другого видання УДК здійснювалось на основі зведеного АПП до першого видання.

Технологія створення АПП до окремих частин передбачала декілька етапів:

— заміна знаку "—" у гніздових рубриках на відповідне поняття;

— відбір понять за їх аспектами та індексами в масиви, які відповідають окремим класам або розділам кожної книги (частини) (оскільки було виявлено, що пошук термінів за їх аспектами значно загальмовував процес побудови покажчика, у подальшому було вирішено здійснювати пошук за індексами);

— уніфікація аспектів (у процесі відбору понять було виявлено розбіжності у формулюванні аспектів того самого розділу);

— введення понять зі складними та складеними індексами і термінів із прикладів комбінування;

— формування електронного масиву АПП до окремих класів, розділів;

— корегування кожного розділу відповідно до змін та доповнень за 1998—2006 рр.

Розпочався наступний етап роботи — процес стандартизації та редагування покажчика. Одразу було чітко виявлено помилки та недоліки під час підготовки першого видання і враховано у другому.

Висновок

Книжкова палата України в межах співпраці з Консорціумом УДК отримує періодичні видання "Extensions and Corrections to the UDC" ("Зміни та доповнення до УДК"), перекладає їх з англійської мови. Згідно з цими випусками здійснюється постійне оновлення та поповнення АПП, виконується редагування розділів УДК, узгоджується термінологія з українськими науковцями.

Для побудови ефективно діючого АПП до класифікаційних таблиць різного типу в кожному випадку потрібне формування визначеної та окремої методики, орієнтованої на конкретні таблиці УДК, з урахуванням покладених конкретних функцій на певний покажчик.

У другому виданні національного еталона УДК Алфавітно-предметні покажчики були складені до окремих класів та великих розділів. На відміну від першого, у покажчики другого видання було внесено усі поняття, вміст яких відображається складними та складеними індексами.

Розкриваючи вміст таблиць за легкодоступним для кожного алфавітним порядком, АПП не тільки значно спрощує й прискорює пошук індексу, а й сприяє підвищенню якості індексування, надаючи можливість вибору індексу, який найбільше відповідає змісту документа, що індексується. Така комплектація понять дає змогу розкрити в ньому всю сукупність знань у предметних зв'язках, які відрізняються від тих, що наведені у таблицях УДК. Таким чином, усі поняття подано у двох планах: систематичному (у таблиці) та предметному (у покажчику). Саме тому покажчик є найважливішою складовою частиною системи, а не її додатком.

Список використаної літератури

1. *Дуплева С. Г.* Методика составления алфавитно-предметного указателя к универсальной десятичной классификации / Дуплева С. Г., Антонова Т. Г. — М. : [б. и.], 1992. — 40 с.
2. *Методика* составления алфавитно-предметного указателя к универсальной десятичной классификации / сост. Р. Д. Потапова. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : ГПНТБ, 1976. — 32 с.
3. *Сукиасян Э. Р.* Алфавитно-предметный указатель по таблицам УДК / Э. Р. Сукиасян // НТИ. Сер. 1. Организация и методика информационной работы. — 2007. — № 10. — С. 21—25.
4. *Сукиасян Э. Р.* Международное общество по организациям знаний / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. — 1994. — № 5. — С. 55—68.
5. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК). У 2 кн. Кн. 1. Таблиці / [підгот. вид.: М. Й. Ахвердова та ін. ; голов. ред. М. І. Сенченко]. — К. : Кн. палата України, 2000. — 929 с.
6. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК). Основна таблиця : 0/3 Загальний відділ. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки / [М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України імені Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Кн. палата України, 2008. — 383 с.